

Razvoj metod socialnega dela med emancipacijo in nadzorovanjem

Tematska številka *Prispevki k zgodovini socialnega dela* je eden od rezultatov temeljnega raziskovalnega projekta z naslovom »Socialno delo kot družbena naprava solidarnosti: izbrane problematike v zgodovinski in izkušenski optiki«, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije. Vodja raziskave je Darja Zaviršek, druge raziskovalke pa smo Tanja Buda, Mateja Jeraj, Gašper Krstulović, Sara Pistotnik, Ana Marija Sobočan, Irena Šumi in Jelka Zorn. Številka se osredotoča predvsem na zgodovino profesionalizacije socialnega dela v Sloveniji, torej razvoja socialnega dela kot stroke, prakse in akademske discipline, skupaj z razvojem izobraževanja za socialne delavke in delavce.

Glede na zgodovinski in družbeni kontekst je poudarek na raziskovanju značilnosti socialnega dela v socializmu in na spreminjanju prakse po letu 1991, ko je Slovenija postala samostojna država. Avtorice in avtor so uporabili različne metode zbiranja podatkov, od pregledovanja arhivskih virov, starejših diplomskih nalog, medijskih člankov, akademske literature do intervjujev s starejšimi socialnimi delavkami in delavci. Ker je tema številke zgodovina socialnega dela, smo urednice k sodelovanju povabile zgodovinarke Ano Cergol Paradiž, Ireno Selišnik in Majo Vehar.

Temeljna naloga socialnega dela je regulacija družbenih neenakosti. Od institucije socialnega dela se pričakuje, da bo reševala kompleksne človeške probleme in socialne stiske tako, kot to utemeljuje znanost socialnega dela, ki poudarja zavezanost človekovim in otrokovim pravicam, uporabniško perspektivo, angažirano zagovornišvo. Uresničevanje številnih pravic je povezana s tistim socialnim delom, ki je del državnega aparata. Največji izziv socialnega dela je torej njegova razpetost med več mandatov (uporabnico, državo, poklicne vrednote in etiko). Zato je študij razvoja socialnodelovnih metod in služb socialnega varstva hkrati študij odnosov oblasti. S tem mislimo tako na konkreten odnos med posameznico in državo kot na Foucaultovo razumevanje oblastnih razmerij, ki so vsenavzoča, v diskurzih pomoči, praksah nadzora in skrbi ter strategijah upora.

Rdeča nit člankov v tematski številki je razvoj metod socialnega dela. Prispevki kažejo, kako je nova disciplina – to je strokovno socialno delo v drugi polovici petdesetih, v šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja bilo – išče svoj prostor in legitimnost v družbi. Po eni strani razvija sebe

kot disciplino, po drugi strani pa različne družbene situacije zahtevajo institucionalne odzive. Tako lahko strnemo, da tematska številka pokaže razvoj socialnodelovnih metod na več področjih: v teoriji (metode dela z mladimi, tabori kot nosilci razvoja socialnega dela, ukvarjanje z zamejenostjo socialnih pravic); z vidika zgodovine ženskih gibanj in z vidika prakse na področju reproduktivnih pravic, spolne vzgoje, podpore nenormativnih družin (mater, ki same skrbijo za otroka), razvoja instituciji na področju izobraževanja otrok z ovirami in z angažiranim pisanjem v medijih (na primer v *Naši ženi*).

Kot vselej se tudi ob branju člankov v tej številki postavlja vprašanje o družbeni umeščenosti in glavni paradigmi socialnega dela: je socialno delo glede na obstoječe družbene odnose napredno (si prizadeva za večjo enakopravnost in inkluzivnost, podporo marginaliziranim skupinam/identitetam) ali konzervativno (ohranja obstoječe odnose moči) oziroma, rečeno drugače, ali socialno delo s svojimi metodami dela s posameznicami, skupinami in skupnostmi ohranja ali razbija patriarhalne in rasizirane družbene odnose? Pogled v bližnjo preteklost nam odslikava oboje, podporo materam, ki same skrbijo za otroke, in ženskam, ki so želele prekiniti nosečnost, in hkrati nadzor nad njihovimi telesi, podporo posameznicam, ki so bile izbrišane, in hkrati normalizacijo mej socialnih pravic, emancipatorska ženska gibanja in antiavtoritarne mladinske tabore in hkrati institucionalno bivanje otrok z ovirami.

Tematsko številko uvede članek Darje Zaviršek, ki seže v trideseta leta 20. stoletja. Avtorica analizira *Pedagoško pesnitev* Antona S. Makarenka, prelomno delo o vzgoji zapuščenih otrok. Prelomno zato, ker Makarenko nasprotuje kaznovanju, patologizaciji in medicinizaciji otrok. Tako v praksi kot v pisanju uvaja »kolektiv kot metodo dela«, to je skupno delo in življenje otrok različnih starosti. Vzgoja je bila utemeljena na socialističnih vrednotah dela, izobraževanja in enakosti med spoloma. V drugem delu članka avtorica raziskuje sledi Makarenka v izobraževanju za socialno delo, pri tem pa uporabi tako metodo intervjuja s predavatelji socialnega dela kot analizo starejših diplomskih del.

Emancipatorska ženska gibanja so osrednja tema prispevka avtoric Ane Cergol Paradiž in Irene Selišnik, ki predstavita, da so si ženske aktivistke v predvojnem obdobju že prizadevale za izboljšanje enakopravnosti žensk, zlasti na področju reproduktivnega zdravja, pravic matere delavke in razvoja socialne politike. Vendar je povojna oblast to delo pogosto potisnila v sfero dobrodelnosti ali tradicionalnih spolnih vlog, s tem pa so ženskam odrekli njihovo delovanje in moč. Prispevek prikaže preoblikovanje ženskega gibanja v resnično politično silo, s tem pa tudi vpogled v kompleksnost družbenih sprememb, ki so se dogajale pred drugo svetovno vojno, in razmišljanje o pomembni vlogi, ki so jo imele akterke ženskega gibanja pri oblikovanju teh sprememb.

Maja Vehar v prispevku obravnava spremembe na področju odnosov med spoloma in spolnosti, ki so sledile menjavi družbeno-političnega sistema po drugi svetovni vojni. V ospredje so prišli zdravstvena zaščita spolnega in

reproduktivnega zdravja, vprašanje splava, kontracepcije in spolne vzgoje v okviru novih socialističnih načel. Avtorica se osredotoča na področje spolne vzgoje in načrtovanja družine v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja, pri tem pa preučuje vlogo socialnih delavk pri njenem izvajanju. Hkrati pozornost nameni usposabljanju za spolno vzgojo, tudi učnim načrtom na Višji šoli za socialne delavce, in ugotavlja, katere tematike so ti vključevali.

Sara Pistotnik obravnava delo socialnih delavk v komisijah za dovolitev splava. Dostop do umetne prekinitve nosečnosti se je namreč v šestdesetih letih začel postopno širiti. K temu je odločilno pripomogla uvedba socialne indikacije v pravne predpise. Avtorica opiše tedanji družbeni kontekst, ki je vplival na liberalizacijo dostopa do splava, in predpise, ki so urejali področje. Nato predstavi napotke za strokovno delo, kakor so jih zapisale same socialne delavke, in postopek obravnave žensk pred komisijo, na koncu pa navede nekaj neskladij med teorijo in prakso, ki jih je možno razbrati iz različnih arhivskih virov. S tem pokaže na začetek razvoja metod strokovnega socialnega dela na omenjenem področju.

Da so si socialne delavke v šestdesetih letih 20. stoletja prizadevale zadovoljiti potrebe samskih mater in so jih podpirale, predvsem kadar se bile v družini revščina in neurejene stanovanjske razmere, ugotavlja Tanja Buda, ki izhaja iz diplomskih nalog Višje šole za socialne delavce, še enega dragocenega nabora virov iz zgodovine razvoja socialnega dela. Zaključne naloge prikažejo v šestdesetih letih kritičnost do okolja, ki samskim materam ni omogočalo razmer za vzgojo otrok, do vse večje psihologizacije starševstva v sedemdesetih letih in prehod v izključno odgovornost staršev glede skrbi za otroke v osemdesetih letih.

Institucionalno skrb za otroke predstavi Gašper Krstulović, ki opiše nastajanje institucij za izobraževanje otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji. Institucije, ki večinoma ohranjajo enako ime in deklarativni namen kot ob svoji ustanovitvi pred skoraj stotimi leti, se kadrovsko in vsebinsko spreminjajo, vendar pa s svojim obstojem kljub temu vzdržujejo ali celo legitimirajo ukoreninjeno prepričanje, da potrebujemo specializirane institucije in s tem pravzaprav segregirano izobraževanje, s katerim ohranjamo izključenost določenih skupin otrok.

Osrednja tema prispevka Jelke Zorn je izbris iz registra stalnih prebivalcev Republike Slovenije leta 1992. Socialno delo ima v svoji razmeroma kratki zgodovini izkušnjo spremembe političnega sistema od jugoslovanskega socializma k samostojni državi Sloveniji s kapitalističnimi družbenimi odnosi. Spremenili sta se pravni definiciji državljana in tujca, nekdanji jugoslovanski državljanji so večinoma postali slovenski, nekateri pa so ostali brez pravnega statusa, izbrisani. V tem prehodu so se centri za socialno delo transformirali od občinskih v državne ustanove, osamosvojitvi države je sledila množična brezposelnost. To je širši kontekst neobrnave izbrisanih na centrih za socialno delo. Posameznike, ki so doživeli izbris, zlasti otroke, so socialne delavke podprle in se za vrnitev njihovih odvzetih pravnih statusov bojevale z vsemi močmi. Ti posamezniki, večinoma otroci, so bili že prej »uporabniki«

socialnovarstvenih storitev. Avtorica poskuša ugotoviti, ali je zamejenost socialnih pravic, ki ima za posledico razlikovanje državljanov in drugih oseb s pravnim statusom od tistih, ki statusa nimajo, hkrati tudi meja socialnega dela.

Knjižna recenzija Sare Pistotnik obravnava delo »*Bela Kuga*«: *ilegalni abortusi in zmanjševanje rodnosti na Slovenskem v obdobju med obema vojnama* avtorice Ane Cergol Paradiž in tematsko dopolnjuje članke o reprodukcijskih pravicah žensk. V monografiji avtorica raziskuje socialne in reprodukcijske politike na območju Slovenije med obema svetovnjima vojnama, pri tem pa se osredotoča na zgodovino nadzorovanih praks, povezanih z ženskim reprodukcijskim telesom, in na vprašanje, kako se je v različnih družbenih segmentih kazala zaskrbljenost nad zmanjševanjem rodnosti.

Na koncu objavljamo še socialnodelovno poslastico Centra za proučevanje zgodovine socialnega dela, ki ga je pripravila Darja Zaviršek. V prvem eseju je objavljena avtobiografska pripoved novinarki Neve Železnik, ki je s svojim pisanjem in družbeno angažiranim delovanjem pripomogla k boju za pravice žensk in revnih na sploh. Opisuje tudi različna obdobja revije *Naša žena*, ki družbenih razmer ni samo opisovala, ampak je tudi aktivno sooblikovala družbeno življenje.

Drugi prispevek je poklon Bernardu Stritihu, dolgoletnemu predavatelju in inovatorju v socialnem delu, ki ga je napisal Vito Flaker. Preboj se je zgodil s kolonijo na Rakitni, ki je izzivala takratno socialno delo, s tem pa tudi njegovo avtoritarnost in institucije, vnesla v prakso paradigmo akcijskega raziskovanja, v ospredje postavila otroke, skupinsko dinamiko kot metodo socialnega dela in zakoličila prostovoljno delo in tabore kot nosilce razvoja socialnega dela pri nas.

Želimo vam navdiha polno branje!

Ana Marija Sobočan, Sara Pistotnik, Jelka Zorn